

Materials relatius al teatre català profà dels segles XVIII i XIX

JOAN CASTELLS I ALTIRRIBA

Esparreguera - 1972

Tota la crítica històrica anterior a l'any 1967¹ ha trencat llances per establir el 1866, any de l'estrena de *Les joies de la Roser*, de Frederic Soler, com a data de naixement del teatre català i ha oblidat tota una producció de peces de caire popular que omplen proliferaentment la primera meitat del segle XIX. A l'historiador romàntic li hauria agradat poder esborrar els primers noms de la nissaga teatral i fer sorgir el nou drama, com per art d'encantament, de la unió amb el prestigiós drama castellà. Això era possible de fer amb Frederic Soler i amb els altres de «La gata» perquè havien acceptat els postulats romàntics i hom podia considerar la producció de la primera etapa com a *obra de joventut*. Però amb els avis del teatre català, no; s'havien arrelat massa. Tanmateix, a partir del 1850 les edicions de sainets proliferen en gran manera; així, l'any 1856 trobem la 8.ª edició del *Sainet nou del senyor Rector o sia el casament del Saldoni i la Margarida*, a casa de Joan Llorenç de Barcelona, i el mateix any i també a Barcelona l'edició 20.ª a casa d'Antoni Bosch, o sigui 12 edicions en un any; i encara més, el mateix any 1856 aquest sainet portava almenys dinou anys de circulació, ja que en trobem una primera versió, *Pas del Rector*, a la llibreta de Ramon Pascual datada el 1837.

La *circular* que dictà el Capità general del Principat de Catalunya el 1829 és un testimoni d'aquesta proliferació:

«Habiéndome cerciorado que en ciertas villas del principado se han abierto teatros de aficionados... llegando el escándalo a representar piezas y sainetes que no tienen otro objeto que entretenir la disipación, distraer de ocupaciones útiles y corromper las costumbres públicas...; es llegado el caso de poner coto a este desenfreno y contener con mano fuerte los peligro-

1. El 27 de juny del 1967 fou estrenat l'espectacle *Balades del clam i la fam*, confeït per Xavier Fàbregas amb tres sainets de la primera meitat del XIX. Fou representat per l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, sota la direcció de Josep-Anton Codina.

...*esos vicios a que tales reuniones teatrales dan lugar; mando a los corregidores, Alcaldes Mayores, Reales Justicias y Ayuntamientos que hagan desde luego cerrar los espresados teatros, y no los permitan abrir en lo sucesivo.*»²

Pel to de la *circular* endevinem que aquestes companyies havien assolit una importància temible.

Ara bé, l'historiador es trobava davant dues figures que no podia eludir: Josep Robrenyo i Francesc Renart i Arús. Hom no podia silenciar Josep Robrenyo, que amb la seva companyia havia assolit una popularitat molt gran i que havia anat a Amèrica, car després de la seva mort, apareixien impreses part de les seves obres en dos volums (1855). Calia historiar, també, Francesc Renart i Arús, arquitecte i home vinculat de ple a la vida ciutadana,³ mecenes d'artistes i poetes, a qui Aribau trameté *L'Oda a la pàtria* per tal que la revisés. Davant d'un mosaic tan extens i davant d'aquestes dues figures, els treballs històrico-crítics fan servir el subterfugi d'anomenar-los precursors.

Aquesta positura de la crítica romàntica ha creat greus problemes a l'historiador actual, car el material que ens han proporcionat és escadusser i poc de fiar. Per estudiar el moviment teatral autòcton d'abans del 1866 cal cercar i treballar sobre els pocs materials de primera mà que ens han romàs; per aquest motiu hem cregut útil de publicar aquest treball cara a una futura investigació d'aquest període.

I. COMÈDIA DE LA MARE DE DÉU DE LES SOGUES

La Comèdia de la Mare de Déu de les Sogues, de Josep Roig, és una peça de caràcter hagiogràfic que es conserva a la Biblioteca de Catalunya (ms. 712), i que avui adjuntem a aquest material relacionat amb el sainet per una qüestió molt concreta: la semblança d'un personatge, Gafetgraciós, amb els personatges típics del sainet posterior.

Les poques notícies que tenim de Josep Roig les devem a Valeri Serra i Boldú, que fou qui conservà el manuscrit que ara

2. Circular promulgada pel comte d'Espanya el 18 de maig de 1829. Citada per Josep Artís a *Teatre d'aficionats*, «Publicacions de l'Institut del Teatre», Barcelona, 1933, 35-37. És el text d'una conferència pronunciada a l'escola de bibliotecàries l'1 de març de 1931.

3. Només cal furgar el fons Renart, dipositat a la Biblioteca de Catalunya, per adonar-se'n. Aquest fons aplega molts documents familiars i públics de tota mena, sobretot relacionats amb l'arquitectura.

estudiem i que el 1902 publicà un treball sobre la devoció que el pla d'Urgell ha professat a la Mare de Déu de les Sogues.⁴ En aquesta obra, Valeri Serra, ultra citar molt de material relacionat amb el tema, estudia lleugerament la comèdia de Josep Roig. Davant la manca de notícies sobre la vida de l'autor i sabent que era Beneficiat de la vila d'Arbeca es posà en contacte amb el rector d'aquesta parròquia, i en una carta datada el 7 d'agost del 1900 en rebé la següent informació:

«Molt Sr. meu: He registrat algun llibre d'aquest arxiu aquestos dies, y com es tan deficient sols puch proporcionarli aquests datos de entre los que'm demana. Lo Dr. Jph. Roig, Beneficiat de aquesta Comunitat entrá á formar part de la mateixa als 5 de Maig de 1704. Apareix en dita fetxa no tenir ordres sacres, pero al primer de Octubre de dit any ja es Subdiaca. Figura com á Comunitari fins á la junta de 24 de Setembre de 1743. Morí al 6 de Febrer de 1744...»⁵

Valeri Serra adjunta aquesta informació en una pàgina del manuscrit sobre el qual treballem, datada a Bellpuig el 22 de maig del 1918.

En conjunt, la *Comèdia de la Mare de Déu de les Sogues*, és una peça de teatre hagiogràfic semblant a d'altres que coneixem. Narra la història del fet miraculós que provocà la devoció a aquesta imatge. Dividida en dues jornades, en la primera ens presenta un poble atrapat per la fam, la guerra i la secada i, contrastant amb aquestes circumstàncies difícils, la bondat de cor de Joan Amorós i d'Amorosa, la seva muller. Recull una conversa entre el vicari de Sidamunt i els dos sants personatges en la qual interpreten un somni que han tingut els tres i el refeixen a una futura aparició de la Verge. A la segona jornada, a Joan Amorós se li apareix la Verge i s'organitza una processó solemne al lloc del miracle amb mostres de joia.

Hem dit que el que ens interessa d'aquesta peça és l'evolució de Gafetgraciós, un personatge còmic que està deslligat de la trama hagiogràfica, que constantment farà referència a les circumstàncies històriques i que reiteradament es queixarà de gana, misèria i abusos.

4. VALERI SERRA I BOLDÚ, *Relación histórica de la devoción que ha profesado la llanura de Urgel a tan Santa Imagen*, Lérida, Imprenta Mariana, 1902. Aquesta obra fou il·lustrada en el certamen de l'*Acadèmia Barcelona Mariana* de Lleida, celebrat el 1901, amb el premi de l'Eminentíssim Cardenal Casañas, de Barcelona.

5. Ob. cit., pàg. 87.

Gafetgraciós s'enfronta a la justícia d'una manera graciosa i picaresca, tal com en sainets posteriors veiem enfrontar-s'hi el pillet o l'estudiant. Crida el senyor alcalde i li manifesta que hi ha un creditor que l'amenaça de mort. Ell davant les amenaces el paga i el creditor torna amb les mateixes cançons, i després de ben pagat encara li reclama els deutes. Malgrat les mil voltes que hi donen, l'alcalde manifesta que no entén l'embolic i Gafetgraciós li explica:

«GAF: Jo parlo sempre amb faules
a bons entenedors poques paraules.
Lo *acreedor* insolent
és la panxa que aconsola
quan la sopa, quan cassola
i quan el bon condiment,
el trago deixa content
el ventre que fumeja
però torna a *brugota*
i als budells com a vassalls
els diu amb creus i badalls
moro si em feu dejunar
.....
aquest és lo *acreedor* de la justícia.

BAT: Vull per exemple castigar sa audàcia
mano així que per *ningunas* vies
per *lo* espai de tres dies
de líquit ni de sòlit res no entri
i amb aquesta altra *xança*
pagui l'atreviment la seva panxa.»

Aquesta manera ridícula i infantil que el batlle té d'aplicar la justícia la trobem repetida, i fins i tot tipificada, en sainets posteriors. Gafetgraciós retreu, també, d'una manera mofeta, els abusos dels lletrats:

«GAF: Somiava així també
.....
que molts anys en nostre Urgell
de blat la collita es minva
però no falten de mai
les puces i xinxes
que en les cúries, són els plets
i les mil bamboleries

entre lletrats i notaris
que ens deixen sense camisa.
Així mateix somniava
altres mil sofisteries
que per no enfadar qui m'ou
les deixo dins la botiga.»

Un altra actitud propera al sainet és l'escepticisme i la fredor amb que Gafetgraciós es pren el fet religiós que presenta l'obra. Amorós i Amorosa pretenen donar una interpretació miraculosa a la desaparició inesperada d'un pobre a qui han donat menjar, davant d'això replica:

«GAF: Senyors, Gafet *per fi*
com és tan bon català
tant de nit com al matí
sempre en un indret està.
Al pa, pa, i al vi, vi.
Per últim vós, Amorosa,
que teniu judici enter
no féu més el paper
de beata farinosa
que en aquesta edat podrida
segons per on es sona
aquella que és més bona
és la beata més fingida.»

A la segona jornada, quan Amorós accepta l'encàrrec d'anar al molí sense haver menjat Gafetgraciós considera:

«GAF: A fe que és brava comèdia
encara que caigui el cel,
que ploqui ni que pedregui,
que a casa no hi hagi pa,
aquesta gent mai no s'enquimera.
Pel què veig una de dues
o són sants sens fer-ne festa
o tenen com un cabàs
tan gros el fetge i la melsa.»

Un altre fet: Gafetgraciós rep d'Amorosa l'encàrrec de portar un pa tou i blanc als seus fills. Ell es mostra servicial amb la senyora però la gana pot més, es menja bona part del pa i es justifica així:

«GAF: Del treball no m'han pagat
i sent el pa blanc i tou
per mi ja serà prou
si n'arriba la meitat.»

El vicari ha tingut un somni en el qual un jove hermo-
síssim augurava benestar i prosperitat a l'Urgell per a quan una
noia i un infant visitaran un home humil. L'Amorós n'ha tingut
un de semblant i Amorosa ha sentit una música celestial. El vi-
cari dóna un valor sobrenatural a aquest somni i Gafetgraciós li
contesta:

«GAF: Poc a poc, senyor vicari.
Particularment a les dones
no les cregui poc ni mica
que la primera digué,
cert, la primera mentida.
Encomanar els secrets
això no, ni per la vida,
que quan amb la llengua
no puguin ho diran amb signes.
Elles en punt de secrets
són així com la gallina
que l'ou descobreix que ha post
amb *cacarecs* i *mohines*.»

I fixem-nos, encara, en el concepte que Gafetgraciós té de
les dones i del matrimoni, tema central de molts sainets:

«GAF: Gafet amb el pa a les mans
mai havia conegut
que és soldat sense patrona
i veu que el cas ha vingut.
Veig clar que un home sens dona
és un home tot perdut;
pel que veig no puc passar,
sense troncs no puc fer estelles
qui m'amanirà el menjar?
qui farà les escudelles?
forçós em tinc de casar

.....
Està la dificultat
en si ho encertaré o no
perquè són en veritat
les dones com el meló
que *apar* bo fins que és tarat.

Si bé és fàcil d'endevinar la finalitat de contrast i d'element graciós que Josep Roig destina a aquest personatge, no ho és tan de saber el grau d'originalitat d'aquesta incorporació ja que en peces castellanes, per exemple, l'ús d'aquest personatge graciós és freqüent; això fa difícil de treure conclusions relacionades amb l'evolució del sainet català. Ens permet, però, d'apuntar una hipòtesi: la possibilitat que l'origen del sainet estigui relacionada amb una independització del personatge graciós del teatre hagiogràfic fins al punt de ser oblidat el tema sacre i esdevenir peces del tot profanes. Pel que hem vist, aquesta hipòtesi no és del tot inversemblant; tanmateix molts sainets, igual que el teatre hagiogràfic, estan relacionats amb els cicles de Nadal i Pasqua. Val a dir que això és mera hipòtesi i que pot ésser vàlida només al costat d'altres interpretacions.

II. EL CAFÉ DE BARCELONA

Relligat al manuscrit 1116 de la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona, hi ha una còpia de la peça bilingüe de Ramón de La Cruz y Cano,⁶ *El Café de Barcelona*,⁷ datada amb tota seguretat el 1788. Si bé és la primera peça del Principat que presenta les característiques d'un sainet, i malgrat d'estar connectada de ple a la vida barcelonina, no la podem considerar com el punt de partida del sainet català. *El café de Barcelona* és una peça de circumstàncies que Ramon de La Cruz va escriure, per encàrrec del comte de l'Asalt, per a la sessió inaugural del nou teatre de les Comèdies (4-XI-1788), i la simpatia per Barcelona i àdhuc la uti-

6. Ramón de la Cruz y Cano va nèixer a Madrid el 28 de març de 1731. Després d'algunes vacil·lacions de producció neoclàssica —*La enfermedad del mal de boda* (1757), *Quien complace a la deidad, acierta a sacrificar* (1757)—, va escriure gran nombre de sainets: 475 segons la relació feta per Emili Cotarelo i Mori a *Sainetes de Don Ramón de La Cruz en su mayoría inéditos*. L'atac dels neoclàssics —Montenegro, José Sánchez, Moratín...— fou insistent i incisiu. Hom podria atribuir aquesta tibantor a la mateixa actitud de recel vers el teatre xaró que al principat trobem representada per la crítica romàntica del segle XIX.

7. RAMÓN DE LA CRUZ Y CANO, *El café de Barcelona*, còpia d'un exemplar que posseeix D. Lluís Bruno de Cantos. Ms. 1116 de la Biblioteca de Catalunya:

«Comedia en un acto. Para representarse en el teatro nuevo de dicha ciudad el día de su estreno, 4 de noviembre de 1788. En celebridad de nuestro Católico Monarca, D. Carlos Tercero. Escrita de orden del Exmo. Sr. Conde del Asalto, Capitán general de Catalunya, por don Ramón de la Cruz y Cano, entre los Arcades de Roma Lanicio Dioneo (sic...) Honorario de la Real Academia de Buenas Letras de Sevilla, Oficial mayor de la Contaduría General de Penas de Cámara y gastos de Justicia del reyno. Barcelona: Por Francisco Generas.»

lització del català és igualment una circumstància i no cal pensar que altres raons el moguessin a fer-ho. Tanmateix, constitueix un cas insòlit dins la producció de La Cruz, ja que de 475 composicions de què hom té referència, només dues contenen fragments en català: *El café de Barcelona* i *Las Mahonesas*, que també és una peça de circumstàncies.⁸

El vespre del 27 d'octubre del 1787, un foc devastador destruï per complet l'únic teatre de Barcelona conegut indistintament per Casa de les Comèdies o per Teatre de les Òperes. El fet colpí la ciutat, i els homes responsables del teatre s'esmerçaren a esmenar la pèrdua; així, la mateixa nit del sinistre hom decidia que en el termini d'un any un nou edifici obriria les portes i que, com a sortida d'emergència, s'habilitaria un local dels Agustins descalços de Santa Mònica per tal de continuar la programació prevista. Efectivament, set dies després, el 3 de novembre, hom empenia de nou les representacions al local interí, i el 4 de novembre de l'any següent inaugurava el nou local amb *La caccia d'Enrico IV*, del mestre italià Antoni Tozzi, director del teatre líric de Barcelona, i amb el sàinet de Ramón de la Cruz, *El café de Barcelona*. La tasca de reconstruir el local fou meritòria; per això Ramón de la Cruz, coneixedor dels mecanismes de la popularitat no deixa de glossar el fet.

«MAJA: Veyan fuera la Martas
y Vayadares
que no hay Mágicos, como
los catalanes,
pues en su soplo
han hecho un Coliseo
que ni el demonio.»

Més endavant, quan el *Peluquero* fa saber que una dama andalusa, que és germana seva, ha vingut a Barcelona per veure treballar les dones i poder ensenyar després a les seves germanes perquè, diu, Catalunya és un lloc modèlic pel seu treball, li contesta l'oficial:

8. RAMÓN DE LA CRUZ, *Las mahonesas*. Composició en 1 acte i en vers. Segons Cotarelo: un manuscrito antiguo existe en B. M. (1-209-54 con este subtítulo: «Escrita con motivo de la conquista de la Isla de Menorca o Mahon y rendición de su castillo y fuertes por las armas de S. M. Año de 1782.» *Lo ha impreso modernamente en Palma D. Juan Luis Estelrich. Fue estrenada por la compañía de Juan Ponce, al empezar la temporada y se le pagaron a D. Ramón 600 reales.*

«En esa parte son los Catalanes únicos; si usted los viera cuando se encendió el Teatro antiguo; que diligencia por apagarlo.

DAMA: Mayor admiración aun le diera saber el provisional que en cuatro días apenas y tres noches construyeron capaz de la concurrencia de este gran Pueblo; y con todo cuanto necesario era al espectáculo de dos compañías diversas.

ABATE: Tanto puede la afición que a los teatros demuestra esta Ciudad.»

Calia glossar a fons el fet, per això no es cansa de repetir paraules d'elogi, bo i explicant la història del nou local.

«**OFICIAL:** Aún han dicho ustedes poco; y ahora no hay tiempo ni lengua para decir, para dar la menos cabal idea de la admiración de todos. Si es fácil que todos crean que en seis meses no más sin dinero, sin malva y sin los vastos acopios de tan distinta materia, se imagine, se proyecte, se estudie, se observen fuera del Reino los edificios más corregidos; se venzan dificultades; se abran los cimientos y que crezca una fábrica quizá de las que el Arte respeta más, por los diversos fines que hay que combinar en ella. Crezca, repito, y se eleve a la perfección que ostenta

en menos tiempo que el grano
que por septiembre se siembra
y hasta el mes décimo no
sazona, ni se aprovecha.»

Una de les innovacions que presentava el nou local era la disposició de les llotges, construïdes amb molt més luxe que els *apuestos* de l'antiga construcció. D'aquesta nova, Barcelona n'anava plena i Ramón de la Cruz ho sap copsar amb molta finesa: una dama es queixa de la *ridícula y nueva disposición de los palcos*, perquè era tan esplèndida que les espectadors lletges i les irades farien el ridícul si hi anessin.

El dia de la inauguració de la nova casa de Comèdies coincidia amb el dia onomàstic de Carles III. No es podia oblidar aquest fet ni que el sàinet era per encàrrec del Capità general de Catalunya. Així la peça comença amb una *cantinelita* dedicada a aquests personatges:

«*Cantinelita o Barquerola graciosa*

Nostre rei Don Carles
visqui molts anys
i visqui pocs mesos
nostre General.

Mariner polít
ves a empavesar
ten barqueta nova
i anem a pescar

Llús i donzelletes
per a ben sopar
que el porró està ple
de vi de Calaf

en que alegrement
havem de buidar
per la real família
y el Cont de l'Asalt

Mariner polít
anem a la mar...»

Ara bé, aquest sàinet ens interessa perquè és la primera vegada que trobem al Principat uns personatges que parlen català en una manifestació teatral profana destinada a un local públic. Ja hem dit que això no s'ha de prendre com l'inici d'un moviment teatral en català; tanmateix, els personatges de

llengua vernacle —la cafetera, una criada, el batlle i el patró— no presenten ni el realisme ni la gràcia autóctona dels personatges posteriors —el sabater, el barber, la fornera, el pillet—. El primer fragment en català és la *cantinela* que suara hem transcrit. Tot seguit, un petit diàleg bilingüe de la cafetera amb l'oficial que li demana que repeteixi la cançó:

«Escuche con otra letra.
Les dames boniques
s'estan adornant
per anar al teatre
amb el seu galant.»

Un altre personatge que parla en català és el batlle, i ho fa sempre amb refranys. La manca d'espontaneïtat en caure alguns d'aquests refranys, fa pensar que Ramón de la Cruz es va auxiliar amb un refranyer o, almenys, que havia recollit una bona relació de dites; el que sembla inversemblant és que ell mateix els hagués escrit. Els refranys que hi trobem són:

«Qui menja i millor beu
ell fa molt bé el què deu.

La dona per ser discreta
ha d'estar sempre retreta.

En sa vida la muller
tres eixides ha de fer,
diuen els vells de Calella.

El pagès sempre ha d'estar
prop del que fa treballar.

Segons tindràs l'estament
vestiràs honestament.

Qui amb vestits es gasta massa
té el cap de carabassa.

Qui compra més del que pot
després ho ha de vendre tot.

Procura tenir cabal
per no anar a l'hospital.

La primera informació
no la creu el bon baró.

Bellaco entreteniment
és dir mal del que és *ausent*.

Qui diners ha de cobrar
moltes voltes ha de dar.

Si vols que et segueixi el cà
dóna-li un boci de pa.

El mosso que és ben criat
calli si no es preguntat.

Taberna que té bon vi
ventura té prop de sí.

A gran *cuidat* el metge té
del malalt que paga bé.

El caballer a la guerra
i el pagès a la terra.

L'home que tracta amb amigues
mai li faltaran fatigues.

El qui diu que ja sap prou
té el cap més gros que un bou.

Abans de fer una cosa
pren consell si és perillosa.»

No hem trobat cap referència per afirmar que Ramón de la Cruz sapigués català. D'entre els seus familiars pròxims no en trobem cap relacionat amb Catalunya: el seu pare era de Camfranc, la seva mare de Cuenca i la seva muller de Salamanca. Hom s'inclinaria a pensar que no en sabia i que, en aquest afer, algú l'auxilià, ja que, llevat la cantata inicial i dels refranys, els fragments en català es redueixen a 10 versos distribuïts en colloquis molt senzills. Alguns fragments fan dubtar, fins i tot, de la simpatia de Ramón de la Cruz vers la llengua catalana. D'entrada, l'efecte que podrien causar uns personatges que parlen català és aigualit per la presència de parles molt diverses — l'andalús, l'italià, el francès, el biscaí —; més endavant aquest recel es fa palès quan un *majo* de Madrid, en presència d'aquell congrés de políglotes contesta un *mare de Déu*, dit per la cafetera, exclamant:

«No hablemos en la monserga
catalan, pués la sabe
hábleme siempre en la lengua
castellana.»

I la defensa de la cafetera és ben pobre:

«Señor majo
no dirá nadie que sea
italiano.»

Encara més, Ramón de la Cruz acaba l'obra amb una cançó de caire andalús, la *tirana*, amb una forta empremta de madrilenyisme:

«De Madrid hoy la Tirana
disfrazada y por la posta
a ver el teatro nuevo
se ha venido a Barcelona.»

III. PAPERS DE REPARTIMENTS

A l'arxiu Històric de la Ciutat s'ha conservat una carpeta plena de papers, que devien pertànyer a alguna companyia,⁹ on hi són aplegats un total de 33 obres de les quals només 2 són escrites íntegrament en català i 2 bilingües. El cos més important, ultra alguns fulls relacionats amb les representacions, el formen la còpia per separat dels papers de cada peça destinats a què els actors aprenguessin el que els corresponia. La cronologia d'aquest document no presenta dificultats, ja que en un full, on hi són relacionades totes les dates de representació d'un any, hi figura el 1836. Sembla, per tant, del tot probable que les peces que inclou són anteriors a aquest any; tanmateix les que hem pogut comprovar admeten aquesta hipòtesi: de *Lo hermano Buñol* en coneixem una edició del 1835¹⁰ i d'*El espatriado en su patria* una del 1833.¹¹ Aquesta carpeta ens proporciona també el nom de 44 persones relacionades d'una manera o d'altra amb la companyia; avui, encara, cap de les 44 no ens són conegudes, però cal tenir-les en compte perquè en una etapa més avançada de recerca ens poden proporcionar dades molt estimables per a esbrinar alguna incògnita.

Tot seguit presentem un esbós dels noms de persona, de les obres i de les dades que ens proporciona aquest document.

9. *Comèdies, papers de repartiments*, Arxiu Històric de la Ciutat, ms. A-317.

10. JOSEP ROBRENYO, *Lo hermano Buñol*, Barcelona, Benito Espona, 1835.

11. JOSEP ROBRENYO, *El espatriado en su patria*, Barcelona, Benito Espona, 1833.

Un full, que porta l'encapçalament de 1.ª *Función*, marca l'ordre d'una representació i permet fer-nos càrrec de les parts en què era dividida. Hi havia una obra considerada principal, segons sembla, en castellà, i es completava el programa amb una peça de caràcter menor. El full al qual fem referència anava destinat segurament a la tramoia, ja que cita els elements de mecànica teatral que es necessiten per a cada part de l'espectacle:

«Decoración para *La muerte de César*:¹² en toda la pieza se ve salón largo con alfombras, dos pedestales con sus estatuas romanas, sillón y tres taburetes por parte, en forma de banco, guarnecidos de sedas. Faces para los licores. Una litera o paralinela.

Pantomima:¹³ Selva larga con verja de jardín y puerta practicable en los dos bastidores. Una escalera de mano, cesta, vaso y botella.

El espatriado:¹⁴ Casa blanca con puerta practicable a cada lado.»

2

En un altre full, hi són anotats tots els dies durant els quals no es podien organitzar altres diversions públiques que els balls preparats pels administradors de Sant Fèlix. En algunes diades els guanyts de les platxèries públiques eren destinats a beneficència, llavors tenien l'aprovació i la col·laboració de tots els organismes oficials. En aquest sentit els balls de carnaval prengueren una importància extraordinària i ens han deixat mostres de literatura popular: cançonetes, manifestos, consells, absoltes i d'altres camàndules relacionades amb el Carnestoltes, fins i tot un refranyer carnestoltesc, així com peces de teatre: *Una nit de Carnaval* de Joaquim Dimas, *El sarau de la patacada* de Josep Robrenyo i d'altres.

12. Vegeu més informació en parlar d'aquesta peça. (Apartat 5, número 13.)

13. A la carpeta només hi ha el guió de la pantomima *El sargento Marco Bomba*, al qual més endavant farem referència, però segurament la companyia en tenia altres de preparats; tanmateix, per a representar *El sargento Marco Bomba* no es necessita ni escala, ni cistell, ni vas, ni ampolla.

14. És *El espatriado en su patria* de Robrenyo? No podem afirmar-ho, però el repertori de la companyia inclou altres obres d'aquest autor.

«En virtud de lo dispuesto por este ayuntamiento tienen la privativa los administradores de San Félix de dar bailes públicos en los días siguientes, no pudiendo en los mismos haber otra diversión pública:»

Domingo de pascua de Resurrección
 Día 1 de Mayo
 Domingo de Pentecostés
 Día del Corpus
 Día 12 de Junio
 Día de San Juan Bautista
 Día 24 de Julio
 Día 14 de Agosto y
 por la Navidad del Señor.»

3

Tot seguit transcrivim les dates de representació que aquesta companyia tenia programades per l'any 1836, segons consta en un altre full de la mateixa carpeta. Hem completat la informació i hem calculat en quin dia de la setmana s'esqueia cada data:

«Días en que se dará representación. Año 1836

Día 27 de abril	(dimecres)
Día 8 de mayo	(diumenge)
Día 12 de mayo	(dijous)
Día 15 de mayo	(diumenge)
Día 23 de mayo	(dilluns)
Día 29 de mayo	(diumenge)
Día 5 de junio	(diumenge)
Día 13 de junio	(dilluns)
Día 19 de junio	(diumenge)
Día 26 de junio	(diumenge)
Día 29 de junio	(dimecres)
Día 3 de julio	(diumenge)
Día 10 de julio	(diumenge)
Día 17 de julio	(diumenge)
Día 25 de julio	(dilluns)
Día 31 de julio	(diumenge)
Día 7 de agosto	(diumenge)
Día 15 de agosto	(dilluns)
Día 21 de agosto	(diumenge)

Día 28 de agosto (*diumenge*)
 Día 4 de septiembre (*diumenge*)
 Día 8 de septiembre (*dijous*)
 Día 11 de septiembre (*diumenge*)
 Día 18 de septiembre (*diumenge*)
 Día 25 de septiembre (*diumenge*)
 Día 1 de octubre (*dissabte*)
 Día 2 de octubre (*diumenge*)
 Día 16 de octubre (*diumenge*)
 Día 23 de octubre (*diumenge*)
 Día 30 de octubre (*diumenge*)
 Día 1 de noviembre (*dimarts*)
 Día 6 de noviembre (*diumenge*)
 Día 13 de noviembre (*diumenge*)
 Día 20 de noviembre (*diumenge*)
 Día 27 de noviembre (*diumenge*)
 Día 4 de diciembre (*diumenge*)
 Día 8 de diciembre (*dijous*)
 Día 11 de diciembre (*diumenge*)
 Día 18 de diciembre (*dimecres*)
 Día 21 de diciembre (*dimecres*)
 Día 26 de diciembre (*dilluns*)»

Davant d'aquesta informació ens adonem que, dels 41 dies que hi figuren, 27 eren diumenges, 5 dilluns — el diumenge anterior de 4 dels quals fou privatiu segons la disposició suara citada — (13 de juny, 25 de juliol, 15 d'agost, 26 de desembre), 1 dimarts (1 de novembre, festa de Tots Sants), 4 dimecres amb 2 possibles dies festius (29 de juny, Sant Pere, i 18 de desembre, Nativitat de la Verge), 3 dijous amb 1 de festa (8 de desembre, la Immaculada) i 1 dissabte. Fet i fet les representacions queden limitades als dies festius.

4

Hem confeïgit una llista dels actors que trobem en els repartiments que inclou aquesta carpeta. En un full, on figuren els components de la companyia, hi consten 27 noms de *representants*, 2 apuntadors, 2 encarregats (d'escena i de vestuari), 1 dipositari, 1 sastre, 2 cobradors, 1 tramoïsta; però furgant en els papers de repartiments hem trobat altres noms d'actors. Només hi ha escrit els cognoms, però sembla que la companyia estava formada només d'homes, ja que, si bé els papers femenins

els representen sempre els mateixos, també trobem els seus noms interpretant papers masculins, el que vindria a suposar una certa especialització en papers de dona, però no la presència d'actrius.

Posem en llista els cognoms, el nombre de vegades que els hem trobats citats, les vegades que representen un paper català i les vegades que el paper és femení:

<u>Cognom</u>	<u>Nombre de cit.</u>	<u>Paper català</u>	<u>Paper de dona</u>
Aguilar	5		
Alvarez	2		
Amigó	3		
Barau	1		
Bigordà	4		
Campllong	10	1	
Carbonell	9	1	
Català-Creus	8	1	
Catasús	8	4	
Chiviller	2		
Condis	9	1	2
Creus	4	1	
Cruset	2		
Figueres	1		
Figuerola	2		
Fontanals	11		8
Garro	1		
Gras	10		1
Güell	1		
Junyent (només a la llista de components)			
Longavies (només a la llista de components)			
Marsal	1		1
Mestre	5	1	5
Milà	1		
Pascual	2	1	
Pulido	2		2
Reynoso	5		
Saló	2		
Sarral	1		
Tarrida	2	1	
Tintorer	1	1	1
Trias	2		
Via	10	2	1
Yáñez	12	2	

Altres noms:

Yáñez	apuntador de foro
Abella	apuntador de bastidor
Raventós	apuntador de bastidor
Vidal	encarregat d'escena
Vallé F.	encarregat de roba
Tauler	sastre
Rovira	cobrador
Boltà	cobrador
Sallent	tramoista

5

Els papers de cada personatge copiats per separat ens proporciona el cos més important de documentació. Així podem saber els títols de la programació d'aquesta companyia i les característiques de cada obra. Tot seguit facilitem la llista d'obres que hi són aplegades; si és escrita en català incloïm una síntesi argumental.

1. Explicació argumental — sense diàlegs — d'*El sargento Marco Bomba*, destinada a un ball pantomímic. En castellà.

La trama argumental d'aquesta pantomima coincideix amb l'obra de Josep Robrenyo, *El sargento Marco Bomba*, de la qual coneixem una còpia manuscrita incompleta conservada al ms. 1086 de la Biblioteca de Catalunya i l'edició inclosa a les *Obras poéticas*.¹⁵

Síntesi argumental: Una ordre de reclutament impedeix el casament de Pepillo i Mariana; d'acord amb l'alcalde, que és el pare de la noia, decideixen de burlar la inspecció del sergent i fingeixen que tots els joves són invàlids. El sergent passa revista, no s'adona de l'enganyifa i se'n va del poble. Tots els joves ho celebren ballant i cantant. El sergent torna i els sorprenden en la bullanga.

2. Paper de Rey i de Doña Estrella en la tragèdia *Sancho Ortiz de las Roelas*. 3 actes, en vers i íntegrament en castellà.

3. Paper de Caló i de Teresa en el sainet *Lo Pintadó y ia criada*. 1 acte, en vers i en català. En algun escrit trobem aquesta obra atribuïda a Josep Robrenyo,¹⁶ però és molt dubtós

15. JOSEP ROBRENYO, *Obras poéticas*, Barcelona, Imp. de J. A. Oliveres, 1855.

16. *Relació d'obres de Robrenyo*, Biblioteca de Catalunya, ms. 1086.

que ho sigui. De fet, moltes obres anònimes se li atribuirien gràcies a la seva fecunditat de producció i a la seva popularitat.

Síntesi argumental: En Caló està esperant la criada i tem que estigui enraonant amb un altre. Arriba la Teresa i s'excusa dient que complia el seu deure de criada. Discuteixen, en Caló té por que essent casat li surtin banyes. Fan les paus i tot seguit ataca la Teresa que acusa Caló d'entendre's amb tres o quatre. Tornen a fer les paus.

Caló: *és millor ser moderat / que lo mostrar-se alterat / amb les noies és ximplera / que pot més una Teresa / que tots els homes plegats.*

4. Text del sàinet *Lo marquès cuinat*. 1 acte i en vers. Íntegrament en català. En altres fulls hi ha copiats per separat cada un dels papers. Total 7 personatges.

Síntesi argumental: Un estudiant està a les ordres d'un marquès arruïnat. Tota la família abusa dels seus serveis i ell se'n queixa. Se li apareix una bruixa i li deixa un anell encantat amb el qual l'estudiant deixa palplantats tots els de la família i els disfressa, els emblanquina, els pega... Torna la bruixa a demanar-li l'anell i ell perd la virtut d'encantador.

5. Paper de Francisquet en el sàinet *El aprendiz y asistente*. Aquest paper és en català, però, pel títol, sembla que el sàinet era bilingüe.

6. *El furor inquisitorial*. 3 actes i 6 escenes diferents. Íntegrament en castellà. 11 personatges.

7. Sàinet *El ciego por su provecho*. Íntegrament en castellà. 8 personatges.

8. Sàinete *El sargento traga bombas*. Íntegrament en castellà. 4 personatges.

9. Comèdia titulada *Bruto o Roma libre*. Íntegrament en castellà. 3 personatges.

10. *Lo hermano Buñol*. 1 acte i bilingüe. És l'obra de Josep Robrenyo i no presenta variants importants respecte a les edicions que coneixem.¹⁷

17. JOSEP ROBRENYO, *Lo hermano Buñol*, s/imp. ni ll. ni d.; íd., Casa de Joan Llorenç, Barcelona, 1860; íd., Benito Espona, Barcelona, 1835; íd., *Obras poéticas II*, Imp. de J. A. Oliveres, Barcelona, 1855.

Síntesi argumental: En una casa dels afores viuen la Francisca i el Llibori, com que el lloc és de pas han de fer el joc igualment a cristins i a carlins. Arriba l'*Hermano Buñol* i els incita a la lluita a favor del rei Carles. De sobte apareixen una colla de carlins, el Pare Buñol es treu l'hàbit perquè els creu cristins. Resulta que aquestes tropes anaven perseguint un voluntari que demana protecció a Llibori; aquest li indica l'hàbit de l'*Hermano Buñol* perquè se'l posi i així disfressat pugui escapar-se. L'*Hermano* es posa el vestit del voluntari i confós pels seus propis amics carlins només se salvarà de la mort donant tots els diners.

11. *La mujer firme o lo cierto por lo dudoso.* Només hi ha el paper d'Elviro. És en castellà.

12. *Edipo.* En castellà. 5 personatges.

13. *La tragèdia de la muerte de César.* En castellà. 16 personatges i 8 soldats. Hi ha dos cartells destinats a la representació que diuen: *Tu duermes Bruto y Roma se esclaviza y 'Tu no eres Bruto, no.* Possiblement es tracta del text de Voltaire (1735) traduït al castellà per Andreu Fontcuberta i representat el 1821 al teatre de la Santa Creu, essent director Francesc Altés i Gurena.

14. *La inocencia triunfante.* En castellà. 4 personatges.

15. *El tordo.* En castellà. 6 personatges.

16. *Aviso a las solteras.* En castellà. 7 personatges.

17. *El secreto.* En castellà. 6 personatges.

18. *Otelo.* En castellà. 6 personatges.

19. *El delirio.* En castellà. 7 personatges.

20. *Acaso astucia y valor vencen tiranía y rigor.* En castellà. Hi ha els papers destriats, però sense repartiment.

21. *Acmet el Magnánimo.* En castellà. 8 personatges.

22. *Acrisolar el dolor.* En castellà. Només hi ha el paper d'Alesio Lebis.

23. *El catalán Serrallonga*. En castellà. 9 personatges. Possiblement es tracta de la comèdia que Francisco de Rojas escriví en col·laboració amb Lluís Vélez de Guevara i amb Antonio Coello. Alguns personatges d'aquesta obra parlen en català; aquesta característica la trobem en altres obres castellanés d'aquesta època.

24. *Dido*. En castellà. Hi ha els papers sense repartiment.

25. *El disfraz venturoso*. En castellà. 5 personatges.

26. *La heredera*. En castellà. Hi ha els papers sense el repartiment.

27. *El más justo rey de Grecia*. En castellà. Només hi ha el paper de Menècrates. 6 personatges.

28. *El sepulturero*. 10 personatges. En castellà, Només hi ha el repartiment sense cap text ni cap paper.

29. *El Macias*. En castellà. Hi ha tres papers.

30. *La vieja y los cavales*. En castellà, 5 personatges.

31. *Catalina Hovard*. En castellà. Només hi ha el paper de Guimo.

32. *El novio en mangas de camisa*. En castellà. Només hi ha el paper de Rodríguez.

IV. LLIBRETA DE SAINETS PER SOMBRAS

Ramon Pascual va recollir 25 manuscrits de sainets amb el títol de *Llibreta de sainets per sombras*¹⁸ datada a Barcelona l'any 1837. Malauradament, deixà el treball inacabat perquè sembla que tenia intenció de transcriure altres peces; així fa constar que és el volum 1, però segurament no existí un 2.ª volum, ja que en el primer hi queden pàgines en blanc, i si existí no s'ha conservat. Malgrat això, ens ofereix una interessantíssima documentació.

Hi són copiats 19 sainets en català, 2 de bilingües, 3 amb algun fragment poc important en castellà i només 1 íntegra-

18. RAMON PASCUAL, *Llibreta de sainets per sombras*, Arxiu Històric de la Ciutat, ms. B-12.

ment en castellà. Algunes de les peces transcrites per Pascual hem pogut comprovar que són la versió primitiva de *sainets nous*, que després trobem en reiterades edicions.

Per la diversitat dels temes i del llenguatge sembla que Pascual fou un simple copista i no pas l'autor de les peces. Són copiats desordenadament amb incorreccions, i no hi consta ni un nom d'autor ni cap dada complementària, la qual cosa fa suposar que aquest recull anava destinat a la representació de les peces. Res no fa pensar en una preocupació històrica ni en una afeció de colleccionista. A les darreres pàgines hom aprecia un canvi de lletra encara més descuidat.

Oferim un buidatge sistemàtic d'aquest material i només en algun cas el completem amb altra informació.

1. *Pas del Rector* (pàgs. 1-6).

Persones: Rector, Escolà, Àvia, Teixidor, Noia.

Escena: Surt una sala amb una porta a un costat i a l'altre el senyor Rector darrera una taula.

Síntesi argumental: L'àvia acompanya la noia i el teixidor a la rectoria perquè el senyor Rector els preguntí la doctrina i després els casí. Presenta una primera situació graciosa perquè l'àvia és sorda i no hi ha forma d'entendre's amb el Rector. A la fi els pregunta el catecisme i el responen tot malament: (*Rector: què cosa és prudència? Teixidor: És una bugadera que hi ha prop de casa.*) El Rector no els vol casar i retorna la dificultat d'entendre's amb l'àvia. Decideixen de tornar al cap de vuit dies havent estudiat més.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en prosa amb algun fragment de vers desigual.

A la mateixa llibreta de Ramon Pascual trobem el tema reproduït en un fragment de l'Entremès del Rector (pàgs. 132-140), del qual ens n'ocuparem més endavant.

El *Sainet nou del Senyor Rector o sia el casament d'en Saldoni i la Margarida*, del qual trobem tres edicions idèntiques a la Biblioteca de Catalunya,¹⁹ reproduïx altra vegada el tema. El *Pas del Rector* constitueix una primera versió d'aquest sainet. La variant més notable que presenta és la de donar nom a la noia (Margarida) i al teixidor (Saldoni). Aquest canvi podria ser degut a què l'autor d'aquesta segona versió fos

19. Imp. de Miquel Borràs, Barcelona, s. d.; en casa de Joan Llorens, 8.ª edició, Barcelona, 1856; en casa d'Antoni Bosch, 20.ª edició, Barcelona, 1856.

l'autor de 4 sainets unitaris a l'entorn del casament d'aquests dos personatges: *Sainet nou titulat lo Saldoni i la Margarida*; segona part:²⁰ *Sainet en vers titulat divorsi d'en Saldoni i la Margarida*,²¹ *Sainete Nou lo Rector escolà major, o sia casament del Saldoni i la Margarida, escrit per un poeta llorençès*,²² aquest últim és pròpiament una nova versió del tema del *Pas del Rector* en la qual pregunta la doctrina als mateixos personatges (Saldoni i Margarida) un escolà disfressat de Rector.

2. *Pas de la sogra i la nora* (págs. 6-12).

Persones: Pau, fill de Casiana, sogra de... Manuela.

Escena: La decoració presenta una botiga amb entresol. Pau i Casiana entren a la botiga.

Síntesi argumental: La sogra i la nora sempre estan discutint i Pau malda per llur concòrdia. Un moment que Pau no hi és, se'n van de la llengua i s'arriben a les mans; durant la batalla entra Pau i amdues el reclamen, l'una com a esposa i l'altra com a mare, i el pobre home va com una pilota. Al final la Casiana s'enfada i promet no baixar mai més del pis, i la Manuela se'n va i promet no tornar mai. Pau es plany de la situació.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en vers rimat. Pau evoca les garrotades de la mare i la dona i les compara a un sainet: *lo que és bo quan es barallen/que sembla que 'jugui a fet/l'una agafa un tamboret/i entre cap i coll li tira/l'altra agafa una cadira/i prova de fer el mateix./Un sainet com aqueix/no pot ser mai tan bonic/de vegades jo me'n ric/que quasi no em puc tenir* (pág. 7).

3. *Pas de l'advocat* (págs. 12-15).

Persones: Advocat, Baldiri (escrivent), un pagès.

Escena: no hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: L'advocat i el seu escrivent volen prendre una unça a un pagès i fingeixen un treball de lleis. El pagès paga per endavant, però en lloc de marxar s'amaga darrera la porta. Els lletrats creient-lo fora se'n riuen i celebren haver-li robat els diners. El pagès torna a aparèixer i amb enginy — fingeix que els canviarà l'unça per 80 pessetes — recupera el seu diner.

20. Pina, Vilanova i Geltrú, 1862.

21. Imp. José Tauló, 1856, Barcelona.

22. Imp. de Miquel Borràs, Barcelona, s. d.; A. Bosch, Barcelona, 1856; J. Llorens, Barcelona, 1856.

Anotacions: Escrit en català menys un paper que l'escrivent redacta en castellà. Prosa.

Juga amb efectes graciosos de tipus culte: inversemblança per no conèixer els termes lletrats, catalanismes en parlar o escriure el castellà (*advocat: com en diuen del rostit en castellà/ escrivent: Rostiendo se'n diu, home*). Presenta un embolic jurídic complicat.

4. *Pas del bosc* (pàgs. 16-21).

Persones: Baldiri i Segimon.

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: Baldiri ha perdut l'ase i se'n plany. Segimon vol fer-li dir què li passa i li costa qui-sap-lo d'esbrinar-ho. Segimon li proposa de buscar l'ase bo i bramant. Baldiri tem que Déu el castigui per escarnir, però decideix fer-ho. Al final troben l'ase, però mort.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en vers.

Xavier Fàbregas, en preparar una edició moderna del *l'Entremès de l'ase perdut i buscat a brams a Sainets de la vida picaresca*,²³ ha precisat l'evolució d'aquesta peça: l'entremès que ell estudia és una nova versió del *Pas del bosc* amb variants importants. En una edició estampada a Barcelona, sense datar, apareix un tercer personatge, Palatreca, que vol fer saltar uns duros a Baldiri i el mena al lloc on el seu ase s'ha despenyat i ha mort. En un text més evolucionat la trama és completada: el nom dels personatges ha estat canviat, el diàleg allargat. D'aquest últim text n'hi ha dues edicions, una del 1858 i un posterior sense datar.

5. *Pas del sabater burllet* (pàgs. 21-29).

Persones: Sabater, drapaire, paellaire, herbolària, noi, àvia, cadiraire, 4 bastaixos, un home.

Escena: Surt un carrer amb una botiga de sabater i un aprenent.

Síntesi argumental: D'entrada un aprenent de sabater es lamenta de la gana que passa: *mes val se a galera / que no pas a sabater*. Després van passant una sèrie de personatges — un drapaire, un venedor de paelles, una herbolària, una vella sorda, una cadiraire, 4 bastaixos, un home — i de tots es burla i amb tots discuteix.

23. «Edicions 62», Antologia Catalana, 33, Barcelona, 1967.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en vers amb concessions mètriques i amb algun trencament degut al diàleg.

6. *Entremès del bosc i la sorda* (pàgs. 29-32).

Personajes: Maurici, Manjó, Caçador.

Escena: Surt Maurici estellant llenya i Manjó buscant bolets. L'acció a Sant Andreu.

Síntesi argumental: Maurici i Manjó són marit i muller. Ell està tallant llenya i ella cull bolets. Manjó és sorda i l'autor crea la clàssica situació d'embolic en no entendre's els dos. Surt un caçador que parla castellà i els pregunta si han vist els seus amics, no en treu l'aigua clara, però embolic rera embolic acaben oferint-li la casa. Hi ha una ridiculització del castellà:

CAÇADOR: *Me harían perder la paciencia
estos malditos labradores
son tan impolíticos y groseros.*

MAURICI: *Visca molts anys el castellano
lo entiendo un pueco
como vatx a Barcelona a vender leña
muchos días y mi mujer
lava la ropa de un señó de l'audiencia
allí dalanta donde estaba sants Cayma
hemos de hablar el castellano por fuerza.*

Anotacions: Escrit en català menys els trossos del caçador i algun tros que Maurici el xerroteja. Versos del tot desiguals (pràcticament prosa).

7. *La tienda de barbería* (págs. 32-35).

Persones: Po, Layeta, Ordenança, Oficial.

Escena: «Finge una tienda de barbería, sale Po afilando navajas».

Síntesi argumental: Comença amb la cançoneta: (*Bien puede ser que tu encuentres / quien te guste más que yo / pero quien más te idolatre / hijita mía esto no!*). En Po, el barber, vol aconseguir l'amor de la Laieta, però aquesta li retreu que acompanya la Paula. Apareix un ordenança que va borratxo i Po no el vol afaitar. Es barallen. Un oficial arresta l'ordenança per poder seduir la Laieta, però ella no entén el castellà i tot queda en aiguamoll. Acaba amb una plantofada i mutis.

Anotacions: Escrit en català menys el paper de l'ordenança i el de l'oficial. Versos del tot irregulars i trossos en prosa. L'acció

se situa en època de Nadal: (*Ara per Nadal ni a mi / ni a l'altre fadrí / no ha estat bo per donar / per torrons una pesseta*).

8. *Entremès de la burla del marit i la muller* (pàgs. 35-43).

Persones: Silvestre, Mònica, Llibori, Estudiant.

Escena: Surt un *quarto* amb una taula i una cadira, un forn i Silvestre.

Síntesi argumental: Mònica té famèlic el seu home perquè es gasta el diners comprant menjar per a Llibori que li fa visites molt amicals. Silvestre sorprèn junts Mònica i Llibori i aquest s'ha d'amagar corrents al forn. Un estudiant s'adona de la manegada i se n'aprofita: vol vendre'ls un llibre que no està escrit però que té la virtut d'aconseguir tot el que li demanes. A Silvestre li agrada el joc i l'estudiant fa aparèixer de dins el forn, peça per peça, tota la roba del pobre Llibori i al final l'ànima d'un cunyat de Silvestre, que no és altra cosa que Llibori en calçotets escapant-se corrents.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en vers rimat.

9. *Entremès del blanquer* (pàgs. 43-51).

Persones: Pau, senyor Bernat, Pepa, Maria, senyor Jeroni, Notari, un *Lechuguino*.

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: Consisteix en la treta de dos pretendents, Pau i Pepa, que, d'acord amb el senyor Bernat, se les empescaran per tal de convèncer el pare de la noia, el senyor Jeroni, a favor del casament. Bernat fa creure al pare que Pau és molt ric i que té una pell en remull que no se la vendria ni per 20.000 lliures. Jeroni hi pica i resulta que el que té Pau en remull és el cul. Sense venir a tomb surt un *Lechuguino* que parla castellà i que simplement fa una al·lusió a la parla.

Anotacions: Escrit en català menys els trossos de *Lechuguino* que són en castellà i un tros que escriu el notari. En prosa. Distribuït en tres escenes diferents.

Empra una parla xarona: *cul, a cagar al moll, a pijar a la rambla*.

El matrimoni no és admès pel pare per raons de classe:

JERONI: *Digues papanassa a on has vist una minyona, filla d'una casa bona. Com és que et vols casar amb un que és un dolent, un rodamons que mai no el veus treballar, que si per desgràcia t'hi cases, ni tampoc no menjaràs pa?, saps que és un jornalер?, un peor de blanquer?...*

10. *Entremès de Don Merlindoque i de Tulípia* (pàgs. 52-56).

Persones: Don Merlindoque, Doña Tulípia, Bonatesta, Frufalon, Dominguín (criat).

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: Tulípia i Merlindoque són dos vells enamorats. Ella es queixa constantment perquè està tarada de tot arreu i fa anar de boig el criat cercant metges i remeis. El metge, Bonatesta, després de molta xerrameca en llatí li recepta una lavativa. Mentre el criat ha anat a cercar-la, arriba Merlindoque i tenen un idilli amorós en el qual es retreuen tots els defectes i lletjors, i malgrat això continuen enamorats com 65 anys enrera. Arriva Frufalon i li vol donar la lavativa. Tulípia no ho vol i acaba amb empaitadissa.

Anotacions: Escrita íntegrament en català i en vers rimat. Pels tipus i pels noms ensumem que és la versió catalana d'un sainet estranger, però no hem pogut identificar-lo. Trobem els mateixos personatges al *Sainet del fondista* transcrit a la mateixa llibreta (pàgs. 64-71), possiblement són de la mateixa procedència.

11. *Entremès de les tragèdies d'un gros home* (pàgs. 56-59).

Persones: Tomàs, Bartumeus, Dona.

Escena: Surt Bartomeus per un costat i Tomàs per l'altre.

Síntesi argumental: Bartumeus, que és gran i fort com un gegant, es lamenta dels maltractes de la dona. Tomàs vol convèncer-lo que planti cara, ja que la seva dona és petita i esquifida. El mig convenç, però al final decideix de continuar igual: rebent i callant.

Anotacions: Íntegrament en català i en prosa.

12. *Pas de la fonda* (pàgs. 60-63).

Persones: Pau, senyor Joan (cotxer major), doctor Estrada, un esmolet.

Escena: Representa una cuina.

Síntesi argumental: El doctor Estrada arriba a la cuina d'una fonda mort de gana i li serveixen un fetge de cabra vella com si fos moltó. Un esmolet famèlic va també a la cuina i es beu un got de vi; per mor de no pagar-lo diu que és vinagre i que li han de servir sopar per treure el mal gust de boca.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en prosa.

13. *El fondista* (pàgs. 64-72).

Persones: Don Merlindoque, Doña Tulípiá, Crostoni (fondista), Culiapis (poeta), Triformis (músic), un pagès.

Escena: La decoració representa una fonda amb una escala practicable al costat.

Síntesi argumental: Escena 1: El poeta, Culiapis i el músic, Triformis, morts de gana es troben a la fonda i lamenten la seva situació; avui, però, la sort sembla afavorir-los ja que tenen l'encàrrec de compondre i musicar unes coples pel casament de don Merlindoque i es pensen que podran menjar.

Escena 2: Apareix el fondista Crostoni i els dos, músic i poeta, es fan passar per tastadors de menjar i testimonien que han treballat a França en aquest ofici. El convencen i ja els tenim de cap a la cuina.

Anotacions: Igual que l'*Entremès de Don Merlindoque i de Tulípiá* es tracta de l'arranjament o potser de la traducció d'un tema, segons sembla, italià.

14. *Entremès del manyà* (pàgs. 72-80).

Persones: Un senyor, un home amb un cistell, Tòful (aprenent), Just (amo), dona que ven taronges.

Escena: Surt la casa d'un manyà amb forn i enclusa i una manxa; al costat de la casa hi haurà una finestra que no sigui gaire alta.

Síntesi argumental: Tota la farsa gira a l'entorn de les tres d'un aprenent. Primer presenta les clàssiques queixes pels maltractes que rep de l'amo. Arriba l'home del cistell que porta formatges per a l'amo i explica a Tòful que se n'ha menjat un i que tem l'amo perquè porta escrit en un paper delator el nombre de formatges que ha d'entregar. En arribar el paquet a mans de l'amo, l'home surt per cames. Després Tòful fingeix comprar taronges a una venedora, però s'escapa corrents sense pagar. Al final un home pregunta per l'amo i Tòful li recomana que cridi perquè l'amo és sord, i a l'amo li diu que un senyor sord com una campana el vol veure; així aconsegueix una situació final molt graciosa.

Anotacions: Escrits íntegrament en català menys una cançó. En prosa. Presenta unes característiques que fan pensar amb un autor culte: Tòful declina el *rosa -ae*, hi ha un coneixement de tecnicismes mèdics, fa una paròdia del romanç, Tòful després de cantar una cançó diu:

...encara en guardo unes quantes fetes per un romancista, no de tres un quarto, sinó de duro la cançó. Es diu D. Melindon. Però i que saví és! Les cançons, em van dir, les feia donant-se cops de cap per les parets fins que li sortien per les banyes. Oh! això sí que és fer versos tant si vols com si no vols.

15. *Pas del cortejo sord* (pàgs. 80-86).

Persones: Don Joribi (notari sord), Xiqueta (la muller de...) Quic.

Escena: La decoració, una casa pobra amb porta practicable. Arrambat a la paret un capot i capes per amagar-s'hi don Joribi.

Síntesi argumental: La Xiqueta està enamorada del notari que parla amb *termes components / i paraules mai sentides / però conta més mentides / que burles un xeparut*. Durant les entrevistes Joribi recita poesies a Xiqueta, aquestes poesies són generalment en castellà, però l'última l'engega en català:

*Mon llenguatge llemosí
que tres segles allà alcans
no tindrà en tu capa abans!*

Quic sempre que els troba junts reparteix garrotades. Al final els enxampa festejant, Joribi s'amaga sota uns capots i Quic el primer que fa és espolsar-los i així el pobre notari rep de valent.

Anotacions: Escrit en català, menys algunes dècimes en castellà. Vers.

16. *Entremès de la crítica d'un sabater* (pàgs. 86-95).

Persones: Aprenent, Figueres, Biret, Caló, Isabel, Pacam, un mosso d'esquadra, dos soldats que no parlen.

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: Comença amb un monòleg de l'aprenent que es queixa de gana i son; amenaça tots els amos i diu que quan tots els aprenents seran grans es venjaran dels amos. Després van passant tots els personatges i l'aprenent els fa fer a cada un una ximpleria. Constata que els ximplers viuen molt bé sense treballar.

Anotacions: Escrit en vers català menys algunes cançonetes.

17. *Pas del notari* (pàgs. 95-99).

Persones: Notari, Don Desidèrio, Pagès, Escrivent, tia Escolàstica.

Escena: Representa la casa d'un notari amb una llibreria. El notari i l'escrivent junts asseguts en una taula.

Síntesi argumental: Tornem a trobar el tema del notari que vol enganyar a un pagès per fer-li saltar els diners; per un simple inventari del dot li demana dos duros. Després tia Escolàstica ve amb la cançó que vol fer testament a favor de l'escrivent, però demana un enterrament amb canonges i fa donatius a molts frares; al final resulta que tia Escolàstica no té ni cinc i que tot ho ha fet per fer enfadar el notari.

Anotacions: Íntegrament en català i en prosa.

18. *Pas del memoralista i la criada* (pàgs. 100-105).

Persones: Don Pau, Eulària, un *Lechuguino*.

Escena: Surt una entrada amb un memoralista assegut en una taula, una pantalla en la qual hi haurà un rètol.

Síntesi argumental: Eulària vol que el memoralista escrigui una carta dirigida a un noi que ella estima i que no sap ni com es diu ni d'on és. Pau escriu la carta i li pinta un cor foradat; mentre, ha surtit un *currutacu* i ella l'engega a passeig perquè el té en molt mal concepte. Observem el contrast de parers entre ella i Pau:

PAU: Jo sempre el veig al cafè
es paseja per la Rambla
i el veig entrar a la comèdia
tot saltant i cantan àries.

EUL: Això no hi fa res don Pau
és un home d'aquests no en facis cas
du les botes enllustrades
fuma *cigarros* havans
gasta bon barret de palla
y pot fer la figureta
sense buidor de butxaca
.....

Tots aquests tarambanes
prenen cafè, beuen copa
i fan la fanfarronada
de ser abonats del *treiato*
i només mengen patata.

Anotacions: Íntegrament en català i en vers.

19. *El derecho de los tuertos* (pàgs. 106-110).

Persones: Licenciado, Aldonsa, Vejete, Diego.

Escena: Sale licenciado i Aldonsa.

Síntesi argumental: Aldonsa demana al llicenciat que fingeixi un plet davant del pare i així els deixarà casar, i que quan senti cridar *cataplasmiss* es tiri per terra i que fingueixi que el vell li ha clavat una daga i que s'està morint. Ell ho fa. En caure a terra surten Aldonsa i Diego disfressats d'agutzil i volen prendre el vell. El llicenciat es creia que tot ho feia perquè Aldonsa es volia casar amb ell però quan descobreix que ho ha fet tot per Diego acaba a *matapecados*.

Anotacions: Escrit en català i vers irregular.

20. *Los dos sordos* (pàgs. 110-112).

Persones: Don Pedro (afeccionat a la caça), don Francisco (afeccionat a la música).

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: És un diàleg entre dos sords que cadascun parla de la seva afecció. Un que si la caça... l'altre que si l'òpera. No s'entenen ni mitja paraula i acaben barallant-se.

Anotacions: Escrit íntegrament en castellà.

21. *Pas de l'ataconador* (pàgs. 112-125).

Persones: Ataconador, Mònica, don Hilari (notari), altre notari, senyor Baró (malalt), don Joan, el seu criat.

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: El baró està malalt i ja ha pres mil i una medecines. Agafa un atac que el deixa en perill mortal. El metge no en fa cas i marxa, car no li ha volgut pagar el que li devia. Demanen auxili a l'ataconador i envien la Mònica a cercar el notari. L'ataconador, que assisteix el moribunt, veient-se sol amaga el mort a un armari i es posa al llit simulant ser el baró i fer testament a favor d'ell mateix. Arriba un parent del baró, ho descobreix tot i apallissen l'ataconador.

Anotacions: Íntegrament en català i en vers informal.

22. *Entremès de l'ataconador*, en dos actes (pàgs. 126-132).

Persones: Micalí (ataconador), Doctor, un nunci, Mònica, una criada, un noi petit.

Escena: Surt una entrada gran amb escala i un ataconador treballant.

Síntesi argumental: L'ataconador està ocupat cuidant un malalt. Arriba el doctor i li explica com està el malalt i les vegades que el veí ha anat a l'orinal.

Anotacions: Escrit en català. Diu que tindrà dos actes, però només n'hi ha un. Acaba amb un *fi del primer acte*.

23. *Entremès del Rector* (pàgs. 132-140).

Persones: Rector, Maruña (pagès), Patacus, Siberata, Caterina.

Escena: No hi ha cap anotació.

Síntesi argumental: Maruña i sa muller volen que el rector els divorcii perquè sempre s'estan barallant, però no ho aconseguen ni després de donar-hi moltes voltes. Patacus i Caterina pretenen tot el contrari: es volen casar. El rector els pregunta la doctrina i com que no en saben gens els fa estudiar més. Apareix l'escolà i diu que ja és hora de sopar però el rector abans ha de preparar el sermó i l'escolà es queda per escoltar-lo.

Anotacions: Íntegrament en català i en vers. El sermó recorda molt *El sermó de les murmuracions* de Robrenyo.

24. *Entremès del sastre i el sabater* (pàg. 141).

Persones: Crispí, Sabater, Barata, Pajellas, Ferrayra, Cego, Francès, Climent, Sastre, Drapaire, Mallorquí, Antònia.

Anotacions: Només hi ha una pàgina. Crispí es queixa perquè la dona és una gandula. El copista es devia cansar de copiar perquè el paginat no salta.

25. *La mort d'un burro* (pàgs. 142-145).

Persones: Un pagès, pare de Tuyas, Tuyas (promesa de...) Ramon, Cristòfol (mosso).

Escena: Figura una casa de pagès.

Síntesi argumental: Només hi ha un fragment en el qual Tuyas aconseguix que el seu pare vagi a caçar i així pot parlar amb el promès.

Anotacions: Escrit íntegrament en català i en vers rimat.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan, *Costumari català*, Salvat Editors, S. A., Barcelona, 1951, I-III.
- ARTÍS, Josep, *Tres conferències de teatre retrospectiu*, publicacions de l'Institut del Teatre, n.º 11, Barcelona, 1933.
- CARRION, Ambrosi, *Cicle històric de teatre català*, Impremta Artís i Cia., Barcelona, 1914.
- Comèdies, papers de repartiments*, Arxiu històric de la Ciutat, ms. A-317.
- COTARELO, Emilio, Pròleg a *Sainetes de D. Ramón de la Cruz*, Nueva Biblioteca de Autores Españoles, Madrid, 1915.
- CRUZ, Ramón, la, *El café de Barcelona*, Biblioteca de Cataluña, ms. 1116, Barcelona, 1788.
- CRUZ, Ramón la, *Las Mahonesas*, don Juan Esterich, Palma.
- CURET, Francesc, *Cicle històric del teatre català*, Imp. Artís i Cia., Barcelona, 1914.
- CURET, Francesc, *Història del teatre català*, Aedos, Barcelona, 1967.
- CURET, Francesc, *Teatres particulars a Barcelona en el segle XVIII*, Publicacions de l'Institut del Teatre, n.º 12, Barcelona, 1935.
- ELÍAS DE MOLINS, *Diccionario de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. Barcelona, 1889.
- FÀBREGAS, Xavier, *Curet, cronista del teatre català*, en *Serra d'Or* any XI, n.º 119, 15 d'agost del 1969, pàgs. 57-58.
- FÀBREGAS, Xavier, *Sainets de la vida picaresca*, «Edicions 62», Antologia catalana, 33, Barcelona, 1967.
- FÀBREGAS, Xavier, *Teatre català d'agitació política*, «Edicions 62», «Llibres a l'abast, 74», Barcelona, 1969.
- MALUQUER I VILADOT, Joan, *Teatre català, estudi històric-crítich*, Imp. La Renaixença, Barcelona, 1878.
- MARFANY, J. LL., Pròleg a *Teatre Revolucionari de Josep Robrenyo*, «Edicions 62», Antologia catalana, 2, Barcelona, 1966.
- MARFANY, J. LL., *Balades del clam i la fam*, en *Serra d'Or*, any IX, n.º 8, 10 d'agost del 1967, pàgs. 73-74.
- PAR, Alfons, *Representaciones teatrales en Barcelona durante el siglo XVIII*, Boletín de la Real Academia Española, any 1929, XVI, pàgs. 326-346, 429-513, 594-614.
- PASQUAL, Ramon, *Llibreta de sainets perombres*, Arxiu històric de la Ciutat, ms. B-12.
- ROURE, Conrad, *Recuerdos de mi larga vida*, biblioteca del «Diluvio», Barcelona, 1925, I-III.

SERRÀ-CAMPINS, Antoni, *Entremessos mallorquins del segle XVIII*, «Edicions 62», Antologia catalana, 65, Barcelona, 1971.

TUBINO, Francesc, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, M. Tello, Madrid, 1880.

UBACH I VINYETA, Francesc, *Teatre català*, Imp. de La Renaixença, Barcelona, 1876.

Quadre històric del teatre català, Biblioteca de Catalunya, ms. 1102.

CARLON, Antoni, *Cicle històric de teatres catalans*, Impremta Arts i Ciències, Barcelona, 1914.

Comèdies, papers de repuntaments, Arxiu històric de la Ciutat, ms. A-317.

COTARELO, Emilio, *Proleg a l'història de D. Ramon de la Cruz Ninyes*, Biblioteca de Autores Españoles, Madrid, 1915.

CRUZ, Ramon de la, *El català de Barcelona*, Biblioteca de Catalunya, ms. 1116, Barcelona, 1788.

CRUZ, Ramon de la, *Las Malinchesas don Juan Estarich Palma*, Biblioteca de Autores Españoles, Madrid, 1915.

CURUT, Francesc, *Cicle històric del teatre català*, Imp. Arts i Ciències, Barcelona, 1914.

Curut, Francesc, *Historia del teatre català*, Aedos, Barcelona, 1967.

Curut, Francesc, *Teatres particulars a Barcelona en el segle XVIII*, Publicacions de l'Institut del Teatre, n.º 13, Barcelona, 1935.

ELLAS DE MOLINS, *Diccionario de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*, Barcelona, 1889.

FARRARGAS, Xavier, *Curs crònic del teatre català en Setra d'Or*, n.º XI, n.º 119, 15 d'agost del 1969, pàgs. 57-58.

FARRARGAS, Xavier, *Sainets de la vida picaresca*, «Edicions 62», Antologia catalana, 33, Barcelona, 1967.

FARRARGAS, Xavier, *Teatre català d'acció política*, «Edicions 62», Llibres a l'Abast, 74, Barcelona, 1969.

MARQUÈS DE VILARDO, Joan, *Teatre català: estudi històric-crític*, Imp. La Renaixença, Barcelona, 1878.

MARQUÈS, J. LL., *Proleg a l'història del teatre català*, Imp. La Renaixença, Barcelona, 1966.

MARQUÈS, J. LL., *Salutats del teatre català*, n.º IX, n.º 8, 10 d'agost del 1967, pàgs. 73-74.

PARC, Antoni, *Representacions teatrals en Barcelona durant el segle XVIII*, Boletín de la Real Academia Española, any 1929, XVI, pàgs. 326-346, 429-414.

PASQUAL, Ramon, *Llibreta de sainets per sumpres*, Arxiu històric de la Ciutat, ms. B-12.

ROURE, Conrad, *Recuerdos de mi larga vida, biblioteca del «Divino»*, Barcelona, 1925, I-III.